

TRABZON ÖRNEĞİNDE TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E HÜKÜMET KONAĞI BİNALARI

GOVERNMENT OFFICE BUILDINGS IN TRABZON PROVINCE FROM THE TANZİMAT ERA TO THE REPUBLIC PERIOD

Yrd. Doç. Dr. Nurcan YAZICI*

Özet

Tanzimat Dönemi reformlarıyla başlayan, Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını Batılı anlamda düzenlemeyi amaçlayan süreçte yönetsel birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Tanzimat'la başlayan bu yeni yönetsel sistem, yeni yapı tiplerini de beraberinde getirmiştir. XIX.yüzyıldan itibaren inşa edilmeye başlanan hükümet konağı binaları bu yeni sistemin gerektirdiği yapılandıdır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan bu süreçte taşrada pek çok kamu binası inşa edilmiştir. Bu binalar arasında, devlet otoritesini ülkenin her köşesinde göstermeyi amaçlayan hükümet konakları, önemli bir yere sahiptir. Bu makalede Trabzon'da hükümet konağı binaları ve bunların inşa süreçleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimari, Hükümet Konağı, Trabzon.

Abstract

The continuity which began with the reforms of the *Tanzimat* era, aimed to westernize the Ottoman State's political, social and economical structure. Within this process some governmental arrangements were actualized in the Ottoman State. This new management system brought along some new construction styles. The government office buildings which started to be constructed from 19th century onwards were the building types which this new system required. Numerous public buildings in the rural areas/*taşra* were constructed from the *Tanzimat* era to the Republic Period. Among these buildings, the government office buildings which were aiming to exhibit the strength of the state in every region of the country, gained a great importance. In this paper, the government office buildings in Trabzon, Orta Hisar region and the establishment of these buildings are tried to be presented under the light of some documents kept in the Ottoman State Archive.

Key Words: Architecture, Government Office, Trabzon Province

---

* Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, nurcianyaz@hotmail.com.

Osmanlı Taşrasında Yönetimsel Yapı ve Tanzimat'la Gelen Değişim

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda taşra yönetimi başlangıçta sancaklardan oluşuyordu. Fetihlerle genişleyen Osmanlı coğrafyası ve Rumeli'nin fethinden sonra, sancaklar üzerinde beylerbeyi müessesesi oluşturulmuş; buraların yönetim ve denetlenmesi bir anlamda vali olarak tayin edilen beylerbeyi görevindeki kişilerle sağlanmıştır. Zamanla birkaç sancağın bir araya gelmesinden, sancakların üstünde bir birim olan ve daha çok askeri organizasyon birimi olarak düşünülen eyaletler oluşturulmuştur (Ortaylı 2000: 61). XVII.yüzyıldan itibaren eyalet ve sancak yönetiminde birtakım değişiklikler görülmeye başlanmıştır. XIX.yüzyılın başlarından itibaren taşra yönetiminde görev alacaklarla ilgili girişimlerde bulunularak düzenlemelere gidilmeye çalışılmışsa da bunlar köklü çözümler olmadıkları için kağıt üzerinde kalmış; girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Çadircı 1997: 11-12). Osmanlı taşrasındaki yönetimsel yapı XIX.yüzyılda yeni bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır. Özellikle II.Mahmud Dönemi'nde ivme kazanan girişimlerle, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra her alandaki yeni düzenlemelere ek olarak ülke yönetiminde de hayata geçirilen icraatlar başlamıştır. Ancak 1836'ya kadar ülkenin idari bölünmesinde bir istikrar yoktur. Bu tarihte yapılan yönetim birimlerinin yeniden düzenlenmesi 1839'a kadar sürmüştür (Çadircı 1997: 15). Tanzimat'ın ilanıyla ülke yönetimi yeni baştan düzenlenmiştir.

Tanzimat öncesi dönemde, eyalet yönetiminde valilerle aynı yetkiye sahip, bir veya birkaç sancağın yönetimini üstlenen mutasarrıflar vardı ki bunlar validen farklı olarak, bazı istisnalar dışında sancaklarda oturmamıştır. Ayrıca muhassallar da bu dönemde bir eyaletin veya sancağın gelirini toplayan kişi olarak görülmekteydi. Mutasarrıflık ve muhassallık, üst düzey bir yönetim birimi olmakla birlikte valilik gibi yaygın olmayıp, mutasarrıflık bazı yerlerde uygulamada kalmış; Tanzimat sonrasında ise geçerliliğini kaybetmişlerdir (Çadircı 1997: 21-22).

Tarih literatüründe, 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlatılan Tanzimat Dönemi, II.Mahmud'un yeniden düzenleme girişimlerinin devamıdır. Abdülmecid'in devam ettirdiği bu düzenlemeler, ülke yönetiminde, başlangıçta yakın eyaletlerde uygulamaya konulmuştur. İlk aşamada eyalet sınırlarında değişiklik yapılmamış, eyalet merkezlerinde "Büyük Meclisler" oluşturulmuştur. 1 Ocak 1849'da yürürlüğe konulan ve eyalet meclislerine verilmek üzere hazırlanan talimatnameye göre her eyalette bir "Eyalet Meclisi" kurulması ön görülmüş; vali, defterdar, kaymakam ve kaza müdürlerinin görevleri yeniden belirlenmiş; ülke yönetimi yeni baştan düzenlenmiştir (Çadircı 1997: 218, 224). 1858 yılı sonlarında hazırlanan yeni bir düzenlemeyle eyalet yerine "vilâyet" temel birim olarak kabul edilmiştir. 1864 Vilâyet Nizamnamesi'ne kadar yürürlükte kalan bu talimatnameyle istenilen sonuç alınamamıştır.

Osmanlı taşra yönetiminde alınan kararların hayata geçirilmesi, 1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesi'yle olmuştur. Bu düzenleme sonucunda Osmanlı

Devleti'nde 27 vilâyet ve 113 sancak merkezi bulunuyordu. Ülke vilâyet, sancak, kaza, köy olarak kademeli idari birimlere ayrılmıştır. Aslında 1858'deki düzenlemeden çok farklı olmayan bu nizamnamede yöneticilerle ilgili bazı küçük değişiklikler yapılmış; bunu yine küçük düzenlemelerle 1867'deki nizamname takip etmiştir (Çadırcı 1997: 252). 1871'de yeniden düzenlenerek "İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnamesi" adıyla geçerliliğini koruyan son nizamnamede sancak/liva ve kazanın yanında, nahiyeye ilk kez idari birim olarak belirlenmiştir. Tanzimat'la birlikte taşra yönetim birimlerinde değişik adlarla oluşturulan meclisler 1864 nizamnamesiyle "Vilâyet İdare Meclisi" ve "Vilâyet Umumi Meclisi" adını almış; bu meclisler, sonraki nizamnamelerde yapılan küçük düzenlemelerle vilâyetlerde valinin başkanlığındaki görevlilerle yürütücü birimler olmuştur. 1864 tarihli nizamnamede yapılan küçük değişikliklerle 1867 nizamnamesi, 1871'e kadar yürürlükte kalmış; 29 Şevval 1287 /22 Ocak 1871 tarihli nizamname ise 1876 yılında ilk Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin hazırladığı vilâyet kanunu, uygulamaya konulamadığından 1913 yılına kadar geçerliliğini korumuştur (Ortaylı 2000: 63). 1913'teki geçici Vilâyet Kanunu sonrası asıl gelişme, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1921 Anayasası'nın vilâyetlerle ilgili hükümleriyle olmuştur.

Tanzimat Dönemi, yönetsel anlamda da birtakım düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. II. Mahmud'un merkezîyetçi yaklaşımı sonucu Tanzimat'ın ilanıyla yeniden düzenlenen ülke yönetiminde sadrazamın önerisi ve padişahın onayıyla atanan eyalet merkezlerindeki valiler, eyalet sınırları içinde bulunan birimlerin yönetiminde en üst düzeyde, birinci derecede sorumlu kişilerdir. Bu dönemde, yönetimdeki merkezleşmeye bağlı olarak Tanzimat öncesindeki geniş yetkileri kısıtlanan valiler, merkezin aldığı kararların yürütücüsü konumundadır.

Eyalet Merkezi Trabzon

Trabzon 1461'de Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiş; şehre yönetici olarak Kasım Bey bırakılmıştır. XVI.yüzyılın başlarına kadar, bir eyalete bağlanmadan, bağımsız bir sancak olarak kalan Trabzon Sancağı, 1520'de Vilâyet-i Rûm-ı Hâdis'e bağlanmış; 1535-1580 yılları arasında da Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlı kalmıştır. Bu tarihten sonra da Batum Eyaleti'ne, arşiv kayıtlarında "Eyâlet-i Batum nâm-ı diğer Trabzon" adıyla bahsedilen eyalete bağlanmıştır. Aynı eyalet 1650'lerden sonraki kayıtlarda sadece "Trabzon Eyaleti" şeklinde geçmektedir (Bostan 2002: 18-22). Bazı kaynaklarda da Trabzon sancağının Kanuni devrinde Batum'la birleştirilerek yeni bir eyalet haline getirildiği belirtilmektedir (Bilgin 1996: 77). XVII-XVIII.yüzyıllarda geniş sınırlara sahip bir eyalet merkezi olan Trabzon, XIX.yüzyılda Batum'dan Ordu'ya kadar Karadeniz'in doğusunu kaplayan büyük bir eyalettir.

Tanzimat reformlarının Osmanlı eyaletlerinde uygulanmasında, İstanbul'a yakınlığı göz önüne alınarak bazı pilot bölgeler seçilmiştir. Trabzon Eyaleti de büyük bir eyalet olması, jeopolitik konumu gibi birtakım sebeplerle Tanzimat'ın

uygulanacağı pilot bölgelerden biri olarak belirlenmiştir. Reformların Trabzon'da uygulamaya konulması, 1841 yılında, İsmail Rahmi Paşa'nın bu eyalete vali olarak atanmasıyla başlamıştır. (Eşmen 1999: 403). Ancak Tanzimat'ın ilk uygulama girişimlerinin olduğu şehirlerden biri olan Trabzon'da 1841'deki bu uygulama girişimleri sonuçsuz kalarak ertelenmiştir. 1847'de Meclis-i Vâlâ kararından sonra sadrazam tarafından, Trabzon Eyaleti valisi olan İsmail Paşa'ya, yeni uygulamayı yapması için gönderilen emirle, Tanzimat reformlarının tekrar yürürlüğe konulmasına başlanmıştır (Çadircı 1997: 197).

XIX.yüzyılın ikinci yarısında Trabzon Vilâyeti, yönetim bölgesi olarak geniş bir coğrafi alandan oluşuyordu. Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane sancakları ve bu sancaklara bağlı kaza ve nahiye merkezleriyle batı uçta Bafra'dan, doğuda 1876-77 Osmanlı Rus Savaşı sonrası Rusya'ya bırakılan Batum Kazası'na kadar uzanan bölge vilâyete bağlıydı. Böylesine büyük bir bölgenin merkezi, aynı zamanda sancak merkezi olan Trabzon'du.

Tanzimat'la Gündeme Gelen Yeni Yönetim Binaları: Hükümet Konakları

XIX.yüzyıla gelinceye kadar yönetim işleri için inşa edilmiş veya bu amaçla tahsis edilmiş ayrı kamu binaları yoktur. Bu döneme kadar, atanan valiler, eyalet merkezinde kendilerine ayrılan veya kendileri için kiralanmış konakta oturmuşlardır (Çadircı 1997: 17). Valilerin yaşadığı, kapı halkının bir kısmını barındırdıkları bu konaklar, aynı zamanda devlet işlerini yürüttükleri yerlerdir. Bu konaklar, Konya'da Çimenlik denilen yerde Kadı Abdurrahman Paşa'nın valiler için saray inşa ettirmesi örneğinde olduğu gibi bazen valiler için kiralanmakta, bazı örneklerde ise eyalet halkı tarafından satın alınarak valiye tahsis edilmekte veya doğrudan bu amaçla inşa edilmekteydi. Buraların onarım, ısıtma gibi birtakım giderleri de halk tarafından karşılanmaktaydı (Çadircı 1997: 20). Osmanlı İmparatorluğu'nda ayrı kamu binalarının mevcut olmaması, idari kadrolardaki isimlerin işlerini yaşadıkları konaklarda yürüttüklerinin bilinmesi; bugün bazı şehirlerde "kadı konağı" olarak adı kalan yerlerde aslında kadının ikamet ettiği ve aynı zamanda işlerini yürüttüğü yer olduğunu göstermektedir.

XIX.yüzyıla gelindiğinde bu durum değişmektedir. Özellikle Tanzimat'ın ilanıyla başlayan yeniden yapılanma sürecinde ayrı kamu binaları oluşturulmuştur. Başlangıçta hemen inşa edilemediği için mevcut binalar kullanılmış; ilgili amaca hizmet edecek büyük konaklar kiralanmıştır. Özellikle küçük yerleşim yerlerindeki birçok kamu binası hakkında, arşiv kayıtlarında "bedel-i icâr"a dair yapılan yazışmalar, Osmanlı'nın son döneminden erken Cumhuriyet Dönemi'ne kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır.

Tanzimat'ın modern kent düzenlemeleri bağlamında bir hükümet meydanı oluşturulmuştur. Bu meydanlar, eğer uygunsa şehrin eski dokusu içinde, var olan meydanın düzenlenmesi şeklinde veya amaca hizmet eden büyük bir meydan oluşturabilmek için eski kent dokusunun dışında, yeni bir alanın düzenlenmesi ile

yapılmıştır. Hükümet meydanının en önemli mimari ögesi hükümet konağı binaları olmuştur. Bu konakların içinde adliye, zaptiye, umur-u nafia, ticaret ve ziraat, maarif, umur-u ecnebiye müdürlükleri, defterdarlık gibi birimler yer alıyordu (Ortaylı 1985: 5). Bu binalarda, muhtemelen görevliler için bir mescit biriminin de yer aldığı ve imam tahsis edildiği anlaşılmaktadır. 1887 tarihli bir belgede, Trabzon'daki hükümet konağı içinde bulunan mescidin imam maaşının bütçeden karşılanamayacağına dair yazışma buna örnek gösterilebilir (BOA., DH.MKT., 1399/20, 17 Ca 1304). Ayrıca hapishaneler de bu binalarla bağlantılıdır; Trabzon örneğinde olduğu gibi konağın alt katında veya yakınında bulunmaktadır.

Genellikle yatayda gelişen, dikdörtgen şemadaki hükümet konağı binaları, iki ya da üç katlı olarak inşa edilmiş; öne çekilerek vurgulanan ana girişin yerleştirildiği uzun cephe meydana bakacak şekilde düzenlenmiştir. Dönemin mimari beğenisini yansıtan bu binalar, vurgunun ve süslemenin cephede toplandığı, sade örneklerdir. Başlangıçta, inşa edildikleri dönemin mimari eğilimlerini yansıtan ampir üsluptaki uygulamaların yerini, XX.yüzyılın başlarından itibaren ve Cumhuriyeti takip eden erken dönemde milli mimari üslubu almıştır. Yatayda gelişen simetrik kütle, girişin öne çıkarılarak vurgulanması, geniş saçak düzenlemeleri okul, hastane, gar binası ve dönemin diğer kamu yapılarında olduğu gibi hükümet konağı binalarında da görülmektedir.

Hükümet konağı binaları, Osmanlı coğrafyasının en ücra köşesine kadar eyalet, sancak ve kaza merkezlerinde inşa edilmiştir. Eyalet ya da sancak merkezlerindeki binaların daha büyük boyutlu ve gösterişli oldukları anlaşılmaktadır. Tanzimat düşüncesinin merkezîyetçiliğini vurgulamak, devletin imparatorluğun her köşesine ulaştığını göstermek amaçlı ideolojik bir yaklaşımı da içeren bu binaların bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunların bir kısmı aynı fonksiyonunu sürdürmektedir. Birçok örneğin yanında Sivas (1884), Kastamonu (1901), Konya Hükümet Konağı binaları bugün de valilik olarak hizmet vermektedir.

Günümüze ulaşan Osmanlı Dönemi hükümet konaklarının çoğu II. Abdülhamid Dönemi örnekleridir. Nitekim sultanın 25. cülus yıldönümü vesilesiyle hazırlanmış bir eserde, 1876-1900 yılları arasında 77 hükümet konağının inşa, 50'sinin de tamir edildiği belirtilmektedir (Tebrîk-nâme-i Millî: 107-108). Tanzimat'la birlikte, ihtiyaç duyulan yeni yapı türlerinin karşılanması için yoğunlaşan imar faaliyetleri, XIX.yüzyılın sonunda, özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde taşrada artmıştır. Tanzimat Dönemi'yle başlayan merkezîyetçi yaklaşım ve devletin gücünü ülkenin her noktasında göstermek gayesi, birçok kamu binasının inşasını gerektirmiştir. Bu merkezîyetçi yaklaşım ve otoritenin göstergesi olan kamu binaları arasında ilk sırayı hükümet konağı binaları almaktadır. Mevcut örnekler ise inşa edildikleri dönemden itibaren yangın, yetersiz gelecek yıkıtılma gibi sebeplerin yanında genişletme ve onarımlarla birçok değişiklik geçirerek günümüze ulaşmıştır. İnşası tamamlanan hükümet konaklarının açılışı, Cumhuriyet öncesi, özellikle II. Abdülhamid Dönemi'nde

cülus yıldönümlerine; Cumhuriyet sonrasında ise 29 Ekim'e denk getirilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyeti takip eden ilk 10 yıl içinde, imar alanında tamirat işleri ağırlıktadır. II.Dünya Savaşı ile durgunlaşan inşaat faaliyetleri hükümet konağı binalarının yapımını da etkilemiştir. 1936 tarihli bir haberde, “*Hükümet binası olmayan vilâyet ve kaza merkezleri*”nin yeni baştan tespitinin yapıldığı, Maliye Vekaleti'nin 1937 yılı bütçesinden bu binaların inşası için lazım gelen tahsisatın yapılacağı bilgisi verilmektedir (Arkitekt 1936: 273). 1940-50'li yıllarda inşa faaliyetlerinin yoğunlaştığı, küçük yerleşim merkezlerine de hükümet konağı binalarının inşa edildiği görülmektedir. 1947 tarihli bir haberde, 1946 yılı içinde “*muhtelif yerlerde 29 hükümet konağı*” inşa edildiği bildirilmektedir (Arkitekt 1947:290). Bunlar, özellikle küçük yerleşim yerleri için genelde tip proje olarak hazırlanıp uygulanan örneklerdir. 1944'te, savaş sonrası ülkenin imar durumu üzerinde durulmakta, vilâyet ve kaza merkezlerindeki resmi binaların ihtiyaçları karşılamadığı belirtilmektedir. Devletin vilâyet ve kaza merkezlerinde yaptıracığı resmi binaların başında hükümet konaklarının geldiği ifade edilmekte, “*devlet otoritesini memleketin her köşesinde temsil eden, halka saygı ve bağlılık telkin etmesi icap eden bu binaların vakarlı ve ciddi ifadeli olmaları*” istenmektedir (Mortaş 1944: 251). Osmanlı'nın son döneminde, devlet otoritesinin simgesel ifadesi olan hükümet konakları, yüklenen bu anlamı Cumhuriyet Dönemi'nde de sürdürmüş görünmektedir.

Tanzimat ideolojisine uygun şekilde eski kent dokusu dışında, yeni bir alanın hükümet meydanı olarak düzenlenmesi ve hükümet konağının şehrin gelişmesini de belirleyecek bu alana yapılması yaygın bir uygulama olmakla birlikte hükümet konağı için eski kent dokusunun tercih edildiği örnekler de vardır. Örneğin Kastamonu'da 1675'ten önce de aynı alanın, yöneticilerin oturması için kullanılan binaların bulunduğu bölge olduğu tespit edilmiştir. 1901'de tamamlanan ve mimar Vedat Tek'in eseri olan hükümet konağı da bu alana yapılmıştır (Eyüpgiller 1999: 213). Trabzon Hükümet Konağı'nın inşa edildiği Orta Hisar da kentin çekirdeğini oluşturan en eski yerleşim alanı olan, yöneticilerin oturduğu iç kaledir. Bu anlamda XVI.yüzyılın başında yöneticinin Orta Hisar'daki sarayda oturduğu belirtilmektedir (Bostan 2002: 58). Yöneticilerin hem ikamet ettikleri hem de yönetim işlerini yürüttükleri sarayların burada bulunmasından dolayı Orta Saray olarak da isimlendirilen Orta Hisar, Ortaçağ kentlerinde olduğu gibi kale içinin yönetim merkezi olarak düzenlendiği bir kenttir. Bu bölge Cumhuriyet Dönemi'nde de yönetim merkezi olma özelliğini korumuş; 1987 yılına kadar hükümet konağının/vilâyet binasının bulunduğu alan burası olmuştur.

Tanzimat'la birlikte gündeme gelen modern kent meydanı düzenlemeleri ve meydanın önemli mimari ögesi olan hükümet konağı binalarının inşa edildiği alanların belirlenmesinde, doğal olarak kentlerin topografik yapıları da önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda Trabzon, kuzeye yani sahile dikey bir vadide kurulmuş; dar ve dik yamaçlı vadilerle bölünen topografyada basamaklar halinde denize inen

düzlükler üzerinde yerleşmeler devam etmiş; gelişimini denize paralel olarak lineer şekilde sürdürmüş bir şehirdir. Bu anlamda, XIX.yüzyıl yöneticilerinin yeni, modern kenti oluşturmanın kilit yapısı olarak gördükleri hükümet konağı binasının inşa edileceği, yerleşmenin dışında yeni ve büyük bir alan aranmamıştır. Orta Hisar'da, eski kent dokusunun olduğu alan, aynı zamanda yeni yönetim binasının, hükümet konağının inşa edildiği alan olmuştur. 1870'li yıllarda Vali Emin Muhlis Paşa zamanında, Orta Hisar'da hükümet konağı çevresindeki kale duvarları ve kale kapıları yıktırılıp açtırılmış (Şimşek 1993: 177); böylece kale içinin doğu ve batıya açılımı, bağlantısı sağlanarak geniş bir alan oluşturulmaya çalışılmıştır. Kent dokusunun elverdiği sınırlı bir girişim olan bu çalışma dışında, Trabzon'daki meydan alanı, kentin doğu yönünde, yaklaşık aynı doğrultuda bulunan Belediye Meydanı olmuştur. Daha önce de mevcut olduğu anlaşılan bu meydanın düzenlenmesi 1870'li yıllarda yapılmış; sonraki dönemlerde de günümüze kadar Trabzon kentinin ana meydanı olma özelliğini korumuştur.

Trabzon'da Hükümet Konağı Binaları

Osmanlı Dönemi'nde önemli bir vilâyet merkezi olan Trabzon'da XIX.yüzyıldan itibaren hükümet konağı olarak birtakım binalar inşa edilmiştir. Feruhan Bey'in 1847'de, Trabzon'a dair gözlemlerini anlattığı seyahatnamesinde, Orta Hisar'da, vali sarayı ve hapishanenin olduğu bilgisi geçmektedir (Usta 199: 128). Vali Emin Muhlis Paşa'nın zamanında (ilk valilik dönemi: 1862-1864), 1863'te Orta Hisar'da bir hükümet konağı yapılmaya başlandığı, 1865'te de bu konağın yandığı belirtilmektedir (Goloğlu 1975: 181, 183). Bu bilgilerin dışında, 1987 yılında taşınan ve bugün de hizmet veren vilâyet binasına gelinceye kadar geçen süreçte, bu amaçla inşa edilen veya kullanılan binalar hakkında en önemli bilgileri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki yazışmalar vermektedir.

1820 tarihli belgeye göre, Vali Hüsrev Paşa¹ zamanında, Trabzon kalesi içinde inşası düşünülen vali sarayının resimlerini çizmek, yani planlarını yapmak ve inşasına nezaret etmek üzere "*Cani Kalfa kulları*"nın seçilerek yollanmasına karar verilmiştir (BOA., C.MF., 80/3975, 24 C 1235). Belge, Tanzimat'tan önce, Orta Hisar'da, muhtemelen bugünkü eski hükümet konağının bulunduğu yerde bir vali sarayının, İstanbul'dan gönderilen mimar kalfası tarafından planlanarak inşasının düşünüldüğünü göstermektedir. Bu bina hakkında başka bilgiye ulaşılamamakla birlikte 1836'da, bir kısmı ahaliden alınmak suretiyle tamirinden bahsedilen saray, Cani Kalfa'nın planladığı yapı olmalıdır (BOA., HAT., 599/29339, 29 Z 1251). 1838 yılı sonunda, "*Trabzon kalesi derûnunda*" bulunan vali konağının "*mürûr-i zeman ile harab*" olduğu belirtilmekte, onarım ve inşası için hesaplar ve ölçüler verilmektedir (BOA., C.DH., 50/2469, 11 Ca 1254). Bu bilgiler XIX.yüzyılın başında, Orta Hisar'da bir vali konağının (muhtemelen valinin yaşadığı ve aynı zamanda yönetim işlerini yürüttüğü bir konak) varlığını ve Tanzimat'ın ilanından hemen önce harap durumda olduğunu göstermektedir.

¹ Abaza Mehmet Hüsrev Paşa 1818-1820 yılları arasında Trabzon'da valilik yapmıştır. Bkz: Goloğlu 1975: 304.

1857 yılı sonunda, Trabzon'daki birtakım yapıların onarımı yanında, hükümet konağı ile hapishanenin tamiri gündeme gelmiştir (BOA., İ.MVL., 379/16603, 5 S 1274). 1860 yılı başında ise Trabzon'da bulunan hükümet konağı ile hapishanenin tamir masraflarından bahsedilmektedir. Nezarete yazılan yazıda hükümet konağı ile hapishanenin tamiri için yapılan keşif sonucu istenen miktara dahil olan birtakım harcamaların yanlışlık sonucu açıkta kaldığı belirtilmektedir (BOA., İ.MVL., 428/18794, 20 B 1276). Onarımla ilgili bu bilgiler, Trabzon'da 1857'den önce bir hükümet konağının mevcut olduğunu ve bu tarihte tamir gördüğünü belgelemektedir.

1862 yılı sonunda, Trabzon Hükümet Konağı'nın alt katında bulunan hapishanede çıkan yangından bahsedilmektedir. Yangın "*cemâziyelevvelinin yirmi birinci gecesi saat sekiz buçuk*" sıralarında, yani 14 Kasım 1862 tarihinde çıkmıştır. Konağın en alt katında bulunduğu belirtilen borçlu hapishanesi odalarında bir kaza sonucu çıkan yangın, "*kâmilan ahşabdan olarak zaten dahi pek ziyâde köhnelenub dâire-i dâhiliyesi oturulmaz derecede*" harap olan konağı "*kibrit gibi cezib-i nâr*" etmiştir. Yangını söndürmek için gösterilen olağanüstü gayretler işe yaramamıştır. Buradaki mahkumlar, duvarları kâgir olduğu için yangından zarar görmeyen, "*erbâb-ı cinâyâta*" mahsus hapishaneye nakledilmiştir. Yangının nedeni araştırılırken hükümet dairesi olarak acilen bir yer aranmaya başlanmıştır. Ayrıca yangın, civarda bulunan birkaç dükkan ile bir medresenin harap olmasına neden olmuştur. Hükümet konağındaki birçok evrak da yanmıştır (BOA., A.MKT.MHM., 251/53, 25 Ca 1279). Yangının çıkış tarihini ve zarar verdiği mahalleri göstermesi açısından önemli olan bu belgede, hükümet konağının en alt katının borçlu hapishanesi olduğu belirtilmekte; konağın yanında, cinayet suçlularına mahsus kâgir bir hapishanenin olduğu da aynı belgeden anlaşılmaktadır. Ayrıca 1862 yılı sonuna kadar mevcut olan Orta Hisar'daki bu Hükümet Konağı'nın, oldukça harap ve tamamen ahşaptan olduğu bilgisi verilmektedir. Muhtemelen kâgir bir kat üzerine inşa edilen ahşap konağın bu alt katı da hapishane olarak kullanılmıştır. Bahsi geçen konak, 14 Kasım 1862 gecesi, saat sekiz buçuk civarında çıkan yangınla tarihe karışmıştır.

Bu tarihten yaklaşık üç ay sonra yapılan yazışma, yangının verdiği zararı daha açık ortaya koymaktadır. 1 Mart 1863 tarihli belgede, kaza sonucu çıkan yangından yalnız konağın yanındaki kâgir duvarlı hapishanenin (daha önce bahsi geçen "*erbâb-ı cinâyâta*" mahsus hapishane) kurtarıldığı; ancak zaptiye ve diğer görevlilerin kalması için yer olmadığı, kış günü çadır altında kalmalarının ise mümkün olamayacağı belirtilerek, konağın inşasına kadar bu görevlilerin kalması için iki bab konutla bir oda inşası isteği Maliye Nezareti'ne yazılmıştır (BOA., İ.DH., 504/34304, 11 N 1279). Belirtilen bu birimlerin inşa edildiği ve diğer görevliler için de bazı yerlerin kiralandığı daha sonraki yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Trabzon'da, sonraki yazışmalarda eski yapının temellerinden bahsedilmesinden dolayı Orta Hisar'da bulunduğu anlaşılan ve 1857'den önce inşa

edilmiş olan bu hükümet konağının 1862 yılı sonunda yanması üzerine, kâgir olarak yeni baştan inşası gündeme gelmiştir. 1864 tarihli yazışmada, konağın 36 odalı, kâgir bir bina olacağı belirtilmiştir. Daha önce bazı memurlar için konağın duvarları yakınına inşa edilen üç odanın 14'e çıkarılmasına karar verilmiştir. Yapılan keşfe göre inşaatın 389.889 kuruşa mal olacağı, hazineden alınan para dışında kalan masrafların nasıl karşılanacağı, ilgili yazışmalarda açıklanmıştır. Konağın inşasından sonra arsada hariçte kalacak duvar yerlerine, gösterilen duvarlara bitişik şekilde ahşap olarak yapılacak dükkanların kiralalarına karşılık tutularak, inşaat masrafının bir kısmının bu şekilde karşılanacağını belirtilmesi, masrafların bir kısmının nasıl tedarik edileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca "...bu konağın kâgir yapılması her hâlde hayırlı olarak hâzineden istenilen para dahi istinkâr olunamayacağından ol vechile inşâsı nezâret-i müşârûn-ileyhânın zeylinde gösterilmiş olub vâkıâ Trabzon şehri Bahr-i siyâhın Anadolu sevâhilinde en ma'mûr ve cesîm mahallerinden olarak sâye-i hazret-i şâhânedede esbâb-ı medeniyeti an be an ilerlemekte bulunması cihetiyle hey'et-i hükûmetin oraca bir mevki'-i muntazamda ikamesi yâr-u ağıyâra karşı mûcib olacağı gibi..." konağın yanması üzerine kiralanmış yerler için yapılan ödemeler de bırakılmış olacaktır (BOA., İ.MVL., 501/22661, 11 Ş 1280). Bu tarihte, Karadeniz sahillerinin en "ma'mûr" yerlerinden biri olarak tanımlanan Trabzon kentinde, kâgir olarak inşası düşünülen hükümet konağı ilerlemenin bir ölçüdü olarak verilmektedir.

1864 yılı ortalarında kâgir olarak inşasına başlanmış olan Trabzon Hükümet Konağı'nın inşa masraflarıyla ilgili sorunların yaşandığı, keşif sırasında belirlenen miktarın yetersiz geldiği görülmektedir. Eylül 1865'te, inşaatı devam eden konağın masraflarıyla ilgili yaşanan sorundan dolayı tekrar keşfi gündeme gelmiş, Nafia Nezareti'nce İstanbul'dan bir mühendisin gönderilmesi istenmiştir (BOA., A.MKT.MHM., 341/89, 25 R 1282). Nitekim konağın inşası için tahsis edilen para yetersiz kalmış; bu tarihe kadar yapılan harcamalar incelenmiş; keşf-i evvelde belirlenen masrafın çok üzerine çıkıldığı görülerek bu farkın nereden kaynaklandığının anlaşılması için 25 Ekim 1865'te, "...keşf-i sânisinin icrâsı için ebniye hulefâsından Küçük Rıfat Efendi'nin maâş ve harcırah"la görevlendirilerek gönderilmesine karar verilmiştir (BOA., İ.MVL., 541/24308, 4 C 1282). Hemen gitmediği anlaşılan Rıfat Efendi'nin gecikmesi üzerine yazışmalar devam etmiştir. Tahsis edilen keşif masrafı yeterli gelmeyerek Trabzon Hükümet Konağı inşaatının kış ortasında yarım kalmasının "gün be gün tahrip olmasına" neden olduğu belirtilerek keşf-i sâni için istenen mühendisin, Mühendis² Rıfat Efendi'nin bir an önce gönderilmesi gerektiği sonraki yazışmalardan anlaşılmaktadır (A.MKT.MHM., 345/40, 11 C 1282).

² Trabzon Hükümet Konağı'nın keşf-i sâni için gönderilen Rıfat Efendi'den ilgili belgelerin farklı yerlerinde, *ebniye halifesi*, *mimar*, *mühendis* şeklinde bahsedilmektedir. Bu dönemde kalfa, halife, mimar, mühendis tanımlamalarındaki ayrımın çok belirgin olmadığı, bu ibarelerin meslek ünvanı olarak birbirleri yerine kullanıldığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Yazıcı 2006: 151-152.

1867 yılında, Trabzon Hükümet Konağı'nın inşaatı devam etmektedir. "...Trabzon Vilâyeti Hükümet Konağı'nın üç yüz seksen dokuz bin sekiz yüz (389.800) şu kadar gurus masrafla inşâsına mübâşeret olunmuş olduğu halde sarf edilen..." miktar keşif bedelini aştığından dolayı keşf-i sâni için gönderilen mühendis, yarım kalan inşaata "iki yüz altı bin bu kadar gurus" fazla harcandığını tespit etmiştir. Bu ikinci keşfin sonucunda fazla miktarın, arsanın esasının dolgu olmasından dolayı, eski binanın temellerinden sağlam zemine ulaşmak için keşfinden haylice derine inilmek zorunda kalınması; sokak yüzünde yapılan dükkanların arka duvarlarından başka bir duvar daha yapılması; sonradan görülen lüzum üzerine yapılan bazı masraflar ve hapishanenin genişletilmesi için harcandığı anlaşılmıştır. Giderler hazinece makul karşılanarak istenen miktarın verilmesi uygun görülmele birlikte "bundan ziyâde masârif vuku'nda kabul olunmayacağı bilinip ona göre hareket" edilmesi istenmiştir (BOA., İ.MVL., 576/25875, 23 R, 3 Ca 1284). Konak bu tarihten sonra, yani 1860'ların sonunda tamamlanmış olmalıdır.

Hükümet konağının birçok defa onarım geçirdiği, ihtiyacı karşılamayarak genişletildiği anlaşılmaktadır. Raziye Mektubî Kalemi'nden Trabzon Vilâyeti'ne yazılan 1892 tarihli yazıda, merkez hükümet konağının genişletilerek inşası için tahminen 78.605 kuruşun gerektiği, bu miktarın 1307 ve 1308 seneleri tamirat muhassasatı fazlasından karşılanması; bu doğrultuda hazırlanmakta olan münâkasanın (eksiltme, ihale pusulası) tamamlanmasından sonra binanın resmi/planı, keşif defteri ve münâkasa pusulasının gönderilmesi istenmektedir (BOA., DH.MKT., 1971/4, 18 Z 1309). Devam eden yazışmalarda "Trabzon merkez hükümet konağının yetmiş bin gurus masrafla" genişletilerek tamiri için gerekli meblağın 50 bin kuruşunun Adliye, 20 bin kuruşunun Dahiliye Nezareti'nden karşılanmasının planlandığı; ancak bu miktarın 24 bin küsur kuruşunun karşılanabileceği belirtilmektedir (BOA., DH.MKT., 58/31, 26 B 1312). Yapılan bu yazışmalar XIX.yüzyılın sonunda hükümet konağının tamire ihtiyacı olduğunu; ayrıca muhtemelen yetersiz geldiği için ilavelerle genişletileceğini göstermektedir. Masraflar için belirlenen miktar (70 bin kuruş), aynı zamanda yapının genişletilmesini de kapsamakla birlikte, tamirat konusunda genel bir fikir vermektedir. 1918 tarihli bir yazışma ise "Trabzon merkez hükümet konağı ve habishanesinin müceddeden inşası lüzumunu"nu onaylayan ifadeler içermektedir (BOA., DH.MB.HPS., 66/43, 26 Z 1336).

Trabzon'daki bu hükümet konağının sık sık onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Bütün bu onarım ve genişletmelere rağmen XX.yüzyılın başında tekrar inşası lüzumu gündeme geldiğine göre yapı onarımına muhtaç durumda olmalıdır. Bu dönemde Trabzon'da, Rus işgalinin (1916-1918) olması ve savaş sonrası ülkenin yeniden toparlanma sürecinde imar faaliyetlerinin sekteye uğraması sonucunda konağın tekrar inşası mümkün olmamış olmalıdır. Konağın 1920'li yıllarda onarılarak kullanımına devam edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1924'te kullanımda olan bina, onarılmasına rağmen, eskimiş ve tamire muhtaç bir haldedir. Atatürk, 15 Eylül 1924'te Trabzon'u ilk ziyareti sırasında, 16 Eylül günü uğradığı

konağın eskimiş halini görünce onarılmasını istemiştir (Goloğlu 1981: 55). Onarım ve ilavelerle yaklaşık 60 yıl hizmet veren bu hükümet konağı binası, ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelince yıktırılarak yerine bugün kültür merkezi olarak kullanılan konak yapılmıştır.

1864 yılı ortalarında inşasına başlanan kâgir ve 36 odalı olarak tanımlanan Trabzon Hükümet Konağı'nın yapımı 1860'lı yılların sonunda tamamlanmış olmalıdır. Bazı değişikliklerle XX.yüzyılın başına ulaşmış olan bu bina, görsel belgelerden tanımlanabilmektedir. Orta Hisar'da, bugün kültür merkezi olarak kullanılan eski hükümet konağının yerinde bulunan bina, inşasına ait belgelerde de belirtildiği gibi kâgir, yalın bir yapıdır. İki katlı, çatıyla örtülü binanın girişi öne çekilerek vurgulanmıştır (Foto: 1-2). İlgili belgelerden, inşa edildikten sonra onarım ve genişletmelerin yapıldığı anlaşılan bu konak, ortadan kaldırıldığı 1920'li yıllarda yine onarıma muhtaç durumdadır ve ilk inşa edildiği şeklini büyük ölçüde kaybetmiş olmalıdır.

1860'ların sonunda tamamlanan, onarım ve ilavelerle Cumhuriyet Dönemi'ne ulaşan Trabzon'daki bu hükümet konağı, 1920'lerin sonunda yeniden inşa edilmek üzere yıktırılmıştır. Mevcut konağın yıktırılması üzerine valilik 1930 yılında, Zeytinlik Mahallesi'nde bulunan ve bugün müze olarak hizmet veren Kostaki Konağı'na taşınmıştır (Erten 1989: 87). 1933 yılında hizmete giren yeni binanın tamamlanmasına kadar bu konak kullanılmıştır. Konak, XX.yüzyılın başlarında, Rus asıllı tüccar ve banker olan Aleksî Kostaki tarafından yaptırılmıştır. Bodrum kat üzerine üç katlı bir bina olan Kostaki Konağı, hükümet konağı olarak hizmet verdiği dönemde birinci katı valilik makamı ve evrak kalemi; ikinci katı Özel İdare Müdürlüğü ve yazı işleri kalemi; son katı ise Daimî Encümen tarafından kullanılmıştır (Horuloğlu 1978: 71).

Orta Hisar'da, bugün mevcut olan Hükümet Konağı'nın inşasına, eski binanın yıkılmasından hemen sonra başlanmış olmalıdır (Foto: 3-4). Ancak tahsisatın yetersiz gelmesi üzerine inşaat bir süre durmuştur. 22 Eylül 1932 tarihli Yeni Yol Gazetesi'nde çıkan haberde, "*Hükümet Konağı'nın inşasını ikmâl için on bin lira havale geldiği için inşaatın ikmaline başlanmıştır. Bu on bin lira ile yapılacak inşaatın sonra hükümet daireleri yeni binaya taşınabilecektir*" denilmektedir (Albayrak 1998: 136). İstenen paranın gelmesi üzerine 1932 kışı başında inşaatı devam edildiği anlaşılmaktadır. 1931 yılında inşasına başlanan konak, ödenek sorunlarına rağmen yaklaşık iki yıl gibi kısa bir sürede tamamlanarak, Cumhuriyetin 10.yılı kutlamaları kapsamında, 29 Ekim 1933'te açılmıştır.³ Yeni Yol Gazetesi'ndeki habere göre, Hükümet Konağı'nın açılış töreni Valî Rıfat Bey'in konuşması, devlet erkânı ve devlet görevlilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Albayrak 1998: 137).

³ Bugün Kültür Merkezi olarak kullanılan bu binanın üzerindeki tanıtım tabelasında, "*Bu bina 27 Haziran 1931 tarihinde hizmete açılmıştır*" açıklaması bulunmaktadır. Bu açıklama gazete haberleriyle çelişki oluşturmaktadır.

Trabzon ili merkez Orta Hisar Mahallesi'nde bulunan bu hükümet konağı binası (Eski Valilik binası), kuzeyde Mimar Sinan, batıda Zağnos Caddesi'nin çevrelediği alanda, 23 pafta, 116 ada, 85 parselde yer almaktadır. Kentsel sit alanında, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 4 Eylül 1985 tarihli ve 1426 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiş; Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28 Mayıs 1990 tarih ve 823 sayılı kararıyla da koruma grubu II olarak belirlenmiştir.⁴ Mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait olan bina onarım sonrası 1 Ocak 1992'de, Kültür Merkezi olarak hizmete açılmıştır. 2005 yılı sonunda Adalet Bakanlığı'na tahsisi gündeme gelmekle birlikte konak, içinde birçok birimi barındıran Kültür Merkezi olarak hizmet vermeye devam etmektedir.

Konak, Birinci Ulusal Mimarlık üslubunun Anadolu'daki geç dönem uygulamalarından biridir. Uzun ana cephesi kuzeye konumlanmış şekilde, doğu-batı doğrultuda gelişen dikdörtgen şemadaki kâgir bina, yüksek bodrum katı üzerine zeminle birlikte iki katlıdır. Konak, yatayda, ortada uzanan koridorun iki yanına sıralanmış odalar düzeniyle, bu dönemin kamu yapılarında yaygın şekilde kullanılan bir plan şeması sunar. Geniş koridor alanında iki aydınlık açıklığı bulunmaktadır. Geniş saçaklı bir çatıyla örtülü olan konak, yine bu dönemin belirgin uygulaması olarak pencere üstlerine, dekoratif amaçlı yerleştirilen mavi çini panolarıyla dikkati çekmektedir. Dönemin kamu yapıları için belirleyici olan ve neredeyse standartlaşmış bir uygulama haline gelen orta akstaki giriş bölümünün ve uçlardaki birer aksın çok az öne çıkarılarak belirginleştirilmesi bu binada da karşımıza çıkmaktadır. Aynı amaçla inşa edilmiş çok benzer uygulama ise XX.yüzyılın başında tamamlanan Kastamonu Hükümet Konağı'nda görülmektedir.

Trabzon'da inşa edilen bu binaların mimarları hakkında net bilgiler yoktur. İlgili belgelerde bazı mimar isimlerine rastlanmaktadır. 1820'lerde inşa edilecek vali sarayı için Cani Kalfa'nın gönderilmesi; bugün mevcut olmayan ve 1864 yılında inşasına başlanan yapının ikinci keşfi için "ebniye halifesi Küçük Rıfat Efendi" ya da "Mühendis Rıfat Efendi" olarak geçen kişinin gönderilmesi, bu yapıların inşaat ve tamirat organizasyonunun merkezden, yani İstanbul'dan yapıldığını göstermektedir. Cumhuriyet Dönemi öncesi örneklerde, Osmanlı coğrafyasındaki birçok kamu yapısında olduğu gibi hükümet konakları için de mimar ismi belirlemek zordur. Bu dönem kamu yapılarının birçoğunun Harbiye ve Mühendishane mezunu isimler tarafından tasarlandığı çıkarımını yapabilmek, başka yapılarda ulaşılan yeterli sayıdaki isimle mümkün görünmektedir. Yetmiş insan sayısının çok sınırlı olduğu bir dönemde, başkent dışında, Osmanlı'nın mimar-mühendis ihtiyacının uzun süre bu okullardan mezun subaylar tarafından karşılandığı, Osmanlı topraklarındaki birçok kamu yapısının bu subayların kontrolünde yapıldığı ve bu kişilerin ülkenin imarında faal rol oynadıkları bilinmektedir (Yazıcı 2006: 57, 61). Bu bağlamda vilâyetlerde istihdam edilen

⁴ Bu bilgilere ulaşmamı sağlayan, Sanat Tarihçisi Serkan Camcı'ya müteşekkirim.

mühendisler, mevcut mimar ve kalfalar yanında merkezden gönderilen isimlerin olduğu da ilgili belgelerden anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'nde, 1933 yılında tamamlanan ve bugün de mevcut olan Trabzon'daki eski hükümet konağı binasının mimarı olarak bazı yayınlarda, bir kaynağa dayandırılmaksızın Vedat ve Kemalettin Beylerin adı verilmektedir (Şimşek 1993: 180). Adı geçen mimarlarla ilgili yapılan çalışmalarda bu yapının bulunmaması yanında; ilgili mimarların yapıyı tasarladıklarına dair somut bir veriye ulaşılamamıştır. Muhtemelen aynı üsluptaki uygulamalarından dolayı yapının mimarı olarak bu isimler verilmektedir. Vedat Bey'in mimarlığında inşa edilen Kastamonu Hükümet Konağı bu benzerliğin en yakın örneğidir.

Sonuç

Tanzimat Dönemi'yle başlayan ve devletin otoritesini imparatorluğun her köşesinde göstermeyi amaçlayan yaklaşımın somut ifadesi olan hükümet konağı binaları Osmanlı coğrafyasının her köşesinde inşa edilmiştir. Şehirlerin topografyalarının imkan verdiği ölçüde eski kent dokusu içine veya yeni bir alanın düzenlenmesiyle bu dokunun dışına inşa edilen konaklar, şehirlerin gelişiminde de belirleyici olmuştur. Trabzon'da, 1980'li yıllara kadar hükümet binası, kentin ilk kurulduğu Orta Hisar'da yer almıştır. Öncesinde vali sarayının bulunduğu bu alanda, 1857'den önce inşa edildiği tespit edilen ahşap hükümet konağı, 14 Kasım 1862'de yanarak ortadan kalkmış; yerine inşa edilen kâgir konak ise onarım ve ilavelerle 1920'lerin sonuna kadar kullanılmıştır. 1933 yılında tamamlanan ve bugün mevcut olan eski hükümet konağı ise yıktırılan bir önceki konağın yerinde inşa edilmiştir. 1987 yılına kadar, Orta Hisar'daki eski kent dokusu içinde bulunan Hükümet Konağı bu tarihten sonra, kentin batı yönünde, yaklaşık aynı aks üzerinde bulunan Hatuniye Mahallesi'ndeki yeni ve modern binasına taşınmıştır.

** Yardımlarından dolayı Türkolog Esra Keskinç'ye (Doktorant) çok teşekkür ederim.

KAYNAKÇA:

- ALBAYRAK, Hüseyin, *Trabzon Orta Hisar ve Çevresi*, Kozan Ofset, Ankara 1998.
- ANONİM, "Duyumlar", *Arkitekt*, No: 9, İstanbul 1936, s. 273.
- , "Haberler", *Arkitekt*, Sayı: 193-194, İstanbul 1947, s. 290.
- BİLGİN, Mehmet, "Trabzon'un Tarihi", *Trabzon, Kültür Bakanlığı Yayını*, İstanbul 1996, s. 27-79.
- BİRKAN, Güven (Yöneten), İlber ORTAYLI vd., "Söyleşi: Osmanlı'dan Bugüne Hükümet Konakları", *Mimarlık*, Sayı: 203, İstanbul 1984, s. 3-15.
- BOSTAN, M. Hanefi, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2002.
- BÖLÜKBAŞI, Atilla, *Anılarda Trabzon I-II*, Trabzon 2006.
- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1997.

- EŞMEN, E. Esin, “Tanzimat’ın İdari Reformlarının Trabzon’da Uygulanması (1839-1856)”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu, Bildiriler*, 6-8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1999, s. 401-406.
- ERTEN, Erkin, “Türk Mimarisine Yabancı Bir Tarz Kostaki Konağı”, *Mimarlık*, Sayı: 234, İstanbul 1989, s. 87-88.
- EYÜPGİLLER, K. Kutgün, *Bir Kent Tarihi Kastamonu*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1999.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Fetihten Kurtuluşa Kadar Trabzon Tarihi*, Kalite Matbaası, Ankara 1975.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Atatürk ve Trabzon*, Özkan Ofset, Trabzon 1981.
- HORULOĞLU, Şamil, *Tarihi Eserleri ile Trabzon*, Trabzon 1978.
- İBİŞ, Tümerkan-Nilgün KULOĞLU, “Doğu Karadeniz Arşivi’nden Trabzon’da Rölöve Çalışmaları”, *Mimarlık*, S. 234, İstanbul 1989, s. 76-79.
- MORTAŞ, Abidin, “Hükümet Konakları”, *Arkitekt*, Sayı: 11-12, İstanbul 1944, s. 250-252.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- ŞİMŞEK, Rasim, *Trabzon Belediye Tarihi I, Osmanlı Dönemi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon 1993.
- Tebrîk-nâme-i Millî*, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, tarih yok.
- USTA, Veysel (Hazl.), *Anabasis’ten Atatürk’e Seyahatnamelerde Trabzon*, Serander Yayınları, Trabzon 1999.
- YAZICI, Nurcan, *Osmanlılar’da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.

Belgeler:

- BOA., A.MKT.MHM., 251/53, 25 Ca 1279 (18 Kasım 1862).
- BOA., A.MKT.MHM., 341/89, 25 R 1282 (17 Eylül 1865).
- BOA., A.MKT.MHM., 345/40, 11 C 1282 (1 Kasım 1865).
- BOA., C.DH., 50/2469, 11 Ca 1254 (28 Kasım 1838).
- BOA., C.MF., 80/3975, 24 C 1235 (21 Nisan 1820).
- BOA., DH.MB.HPS., 66/43, 26 Z 1336 (2 Ekim 1918).
- BOA., DH.MKT., 1399/20, 17 Ca 1304 (11 Şubat 1887).
- BOA., DH.MKT., 1971/4, 18 Z 1309 (14 Temmuz 1892).
- BOA., DH.MKT., 58/31, 26 B 1312 (23 Ocak 1895).
- BOA., HAT., 599/29339, 29 Z 1251 (16 Nisan 1836).
- BOA., İ.DH., 504/34304, 11 N 1279 (1 Mart 1863).
- BOA., İ.MVL., 379/16603, 5 S 1274 (25 Eylül 1857).
- BOA., İ.MVL., 428/18794, 20 B 1276 (12 Şubat 1860).
- BOA., İ.MVL., 501/22661, 11 Ş 1280 (21 Ocak 1864).
- BOA., İ.MVL., 541/24308, 4 C 1282 (25 Ekim 1865).
- BOA., İ.MVL., 576/25875, 23 R, 3 Ca 1284 (24 Ağustos, 2 Eylül 1867).

Kısaltmalar:

A.MKT.MHM.	Bâb-ı Âlî Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî
B	Receb
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cemâziyelâhir
C.DH.	Cevdet Dahiliye Tasnifi
C.MF.	Cevdet Maarif Tasnifi
DH.MKT.	Dahiliye Mektubi Kalemî
DH.MB.HPS.	Dahiliye Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler
Ca	Cemâziyelevvel
HAT.	Hatt-ı Hümayûn
İ.DH.	İrade Dahiliye
İ.MVL.	İrade Meclis-i Vâlâ
N	Ramazan
R	Rebûlâhir
S	Safer
Ş	Şaban
Z	Zilhicce

Foto 1: XIX. yüzyılın sonuna ait bir fotoğrafta Orta Hisar ve arkada Trabzon Hükümet Konağı (Bölükbaşı 2006: 271).

Foto 2: XX. yüzyılın başında Trabzon Hükümet Konağı (Yıldız Albümleri'nden).

Foto 3: Trabzon, Orta Hisar'da Eski Hükümet Konağı/Kültür Merkezi (Yazıcı, 2008).

Foto 4: Trabzon, Orta Hisar'da Eski Hükümet Konağı/Kültür Merkezi (Yazıcı, 2008).